

Internasjonal økonomi

Verdensøkonomien viser tegn til en forsiktig bedring, noe som vil fortsette de neste to årene. Samtidig preges den globale økonomien sterkt av usikkerhet. Det er vanskelig å få oversikt over Kinas økonomiske tilstand, mange frykter at Brexit skal skade europeisk økonomi, og militære spenninger en rekke steder i verden gjør markedsaktørene nervøse. I dette konjunkturbarometeret har vi derfor laget en vurdering av internasjonal risiko.

Her skyver vi usikkerheten litt til side, og fokuserer på de mer tradisjonelle drivkreftene bak global vekst. Til tross for lav vekst i Eurosonen og Japan, og svakere vekst i Kina fremover, vil verdensøkonomien styrke seg litt fra dagens vekst på ca. 3 prosent. Lyspunktene finner vi USA og de nyindustrialiserte landene.

Etter finanskrisen har de rikere landene forsøkt å stimulere til høyere vekst gjennom lave renter. Det ser ikke ut til å ha særlig stor effekt, og aktørene i finansmarkedene ser derfor i større grad til utviklingsland og muligheter som finnes der. IMF er tydelige på at det er store forskjeller mellom land og regioner. India og flere land i Asia trekkes frem som økonomier hvor det forventes sterk vekst, mens det i Afrika sør for Sahara forventes en oppbremsing.

Prognoser internasjonal økonomi	2016	2017	2018
USA	1,7	2,2	2,5
Eurosonen	1,6	1,5	1,8
Japan	0,5	0,6	0,5
Kina	6,6	6,2	6,0
India	7,6	7,6	8,0
Utviklingsland	4,2	4,6	4,8
Verden	3,1	3,4	3,7

USA

2015 var et godt år for amerikansk økonomi, og forventningene var store til høy vekst fremover. I den siste tiden har bildet blitt mindre rosenrødt. Amerikanske økonomi vokser nå saktere enn forventet. En kraftig lagernedbygging i amerikanske bedrifter og lavere investeringer i oljesektoren har bidratt til et investeringsfall siden i fjor. Samtidig har en sterk dollarkurs ført til lavere eksportvekst.

Det som nå bidrar positivt er økningen i antall nye jobber, et boligmarked med tegn til bedring og et privat konsum som holder seg relativt høyt. Dollaren viser også tegn til å svekke seg og er så langt i år ned 5 prosent målt mot handelspartnerne. Disse positive drivkreftene forventes å fortsette i 2017 og 2018. IMF anslår at veksten i USA øker til 2,2 prosent i 2017. Utfallet av presidentvalget kan påvirke anslagene fremover.

Euro-sonen

I Euro-sonen er veksten fortsatt skuffende lav, og det er grunn til å forvente at veksten de neste to årene forblir lav. For hele euroområdet var årsveksten i BNP på svake 1,1 prosent i årets 2. kvartal. Det private forbruket vokser sakte, og næringslivets vilje til å investere er mager. Problemet er at myndighetene ikke klarer å finne den rette

medisinen. Flere år med lave renter og kraftige kvantitative lettelser fra den europeiske sentralbankens (ECB) har ikke gitt det forventede utslaget i økt etterspørsel og flere arbeidsplasser. En stor andel av befolkningen i Euro-sonen har begrenset mulighet til å ta opp lån, uavhengig av rentenivå. Lave renter blir dermed et lite potent virkemiddel for å løfte konsumet i de brede lag av befolkningen. Når etterspørselen er laber, får heller ikke bedriftene noen grunn til å investere, selv om kapitalen er billig.

Samtidig ser man tendenser til at de lave rentene gir kraftig vekst i boligprisene, noe som igjen begrenser manges mulighet til å låne nok til å komme seg inn i boligmarkedet på eiersiden. Stadig flere økonomer hevder at Europas vekstproblem kun kan løses med en mer ekspansiv finanspolitikk som sikrer høyere konsum i både privat og offentlig sektor. Offentlige utgifter har igjen økt noe de siste par årene, etter en periode med svært kontraktiv finanspolitikk. Men fortsatt bidrar finanspolitikken i liten grad til å stimulere Euro-økonomien samlet sett.

Bildet er ikke like grått i alle landene i Euro-sonen. Spania, Irland og Baltikum har fått fart på økonomien etter en dyp krise, hovedsakelig på grunn av økt konsum og eksport. Etter finanskrisen har antall ledige i Euro-sonen

falt med 3 millioner, og halvparten av denne bedringen har kommet i Spania.

I Tyskland og Italia er veksten langt lavere, og i tillegg sliter bankvesenet fortsatt med å bli friskmeldt etter finanskrisen. Problemene i Deutsche Bank og flere store italienske banker kan få kraftige negative følger for europeisk økonomi de neste årene.

Storbritannia

I Storbritannia er veksten langt sterkere enn på kontinentet. Den drives nå av husholdningenes konsum og bedriftenes vilje til å investere. Spørsmålet er om dette vil vare når landet skal tre ut av EU. Så langt har reaksjonene på Brexit vært langt fra så dramatiske som fryktet. Børsen har steget markant. Pundet har svekket seg, men det stimulerer samtidig til økt eksport. For å sikre fortsatt solid vekst i økonomien presenterte sentralbanken en omfattende tiltakspakke i august.

IMF venter at veksten vil avta til neste år som følge av Brexit og lavere investeringer, men det er ingen tydelige tegn på at dette forløpet nå finner sted. På litt lengre sikt gjenstår det å se hva som blir konsekvensene av Brexit. I beste fall ender man med en løsning der de fleste avtalerelasjonene med EU opprettholdes. I verste fall kan Storbritannia bli stående uten avtaler om handel og investeringer med så vel EU som andre WTO-land.

Asia

Store økonomier som Kina og India bidrar nå sterkt til den samlede globale veksten (om lag en tredjedel). India har de siste par årene hatt en bred bedring av den økonomiske veksten i mange delstater. Landet har et stort uforløst effektiviseringspotensial og er i en gunstig posisjon med sin relativt unge befolkning. Med statsminister Modis fokus på reform og liberalisering, vil årets vekst på rundt 7,5 prosent fortsette de kommende årene. Fortsatt utgjør Indias økonomi kun en femtedel av Kinas økonomi, men bare de siste 10 årene har økonomien mer enn doblet seg.

I Kina dempes nå vekstimpulsene fra eksportindustrien. Det innenlandske konsumet må ta over som vekstmotor for å holde den økonomiske veksten høy, men så langt har ikke kineserne tilstrekkelig vilje til forbruk. Økonomien sliter også med alvorlige finansielle ubalanser. Bankene sitter meg mye dårlig gjeld samtidig som boligprisene i storbyene øker med alarmerende fart. Det er fare for gjeldskrise i landet.

Det føres en ekspansiv finans- og pengepolitikk i Kina, blant annet med lettelser i kapitalkravene ved kjøp av boliger, men så langt uten at det har gitt den ønskede økningen i innenlandsk etterspørsel. Tiltakene bidrar samtidig til større gjeldsvekst og mer usikkerhet rundt en allerede svekket bank- og finansnæring. Det ventes at veksten vil bremse noe opp dersom myndighetene ikke iverksetter nye stimulerende tiltak. I 2017 venter IMF en vekst på 6,2 prosent, og at omstillingen fra en investeringsdrevet økonomi til en konsumbasert økonomi vil styrkes.

Et stadig tilbakevendende spørsmål knyttet til Kinas økonomi er tilstanden i boligmarkedet. Står de overfor en gedigen boligboble som vil sprekke? Wang Jianlin, eier av Kinas største eiendomskonsern, gikk nylig ut i et intervju med CNN og advarte mot at den kinesiske eiendomssektoren er i ferd med å bli den største boblen i historien. Bare det siste året har prisene i storbyer som Beijing og Shanghai økt med mellom 20 og 40 prosent. Samtidig peker han på at bankene i stor grad forsøker å skjule misligholdte lån gitt til eiendomsutviklere, boligkjøpere og bedrifter med lav lønnsomhet.

Japan

Det er få tegn til bedring i den japanske økonomien. Offentlig etterspørsel falt i fjor, men har tatt seg noe opp i år. Ledigheten ventes å holde seg lav, men med svak lønnsvekst og en aldrende befolkning er det liten vilje til å øke konsumet. Japan forsøker å stimulere økonomien gjennom pengepolitikken, men det er ikke så mye sentralbanken kan gjøre når renten er nær null. Forventningene til vekst ligger på under 1 prosent for de neste to årene.

Resten av verden

Råvareprisene har tatt seg opp noe det siste året og bidrar til økte forventninger om fremtidig vekst. Samtidig merker mange land fortsatt en redusert etterspørselsvekst etter råvarer, særlig fra Kina.

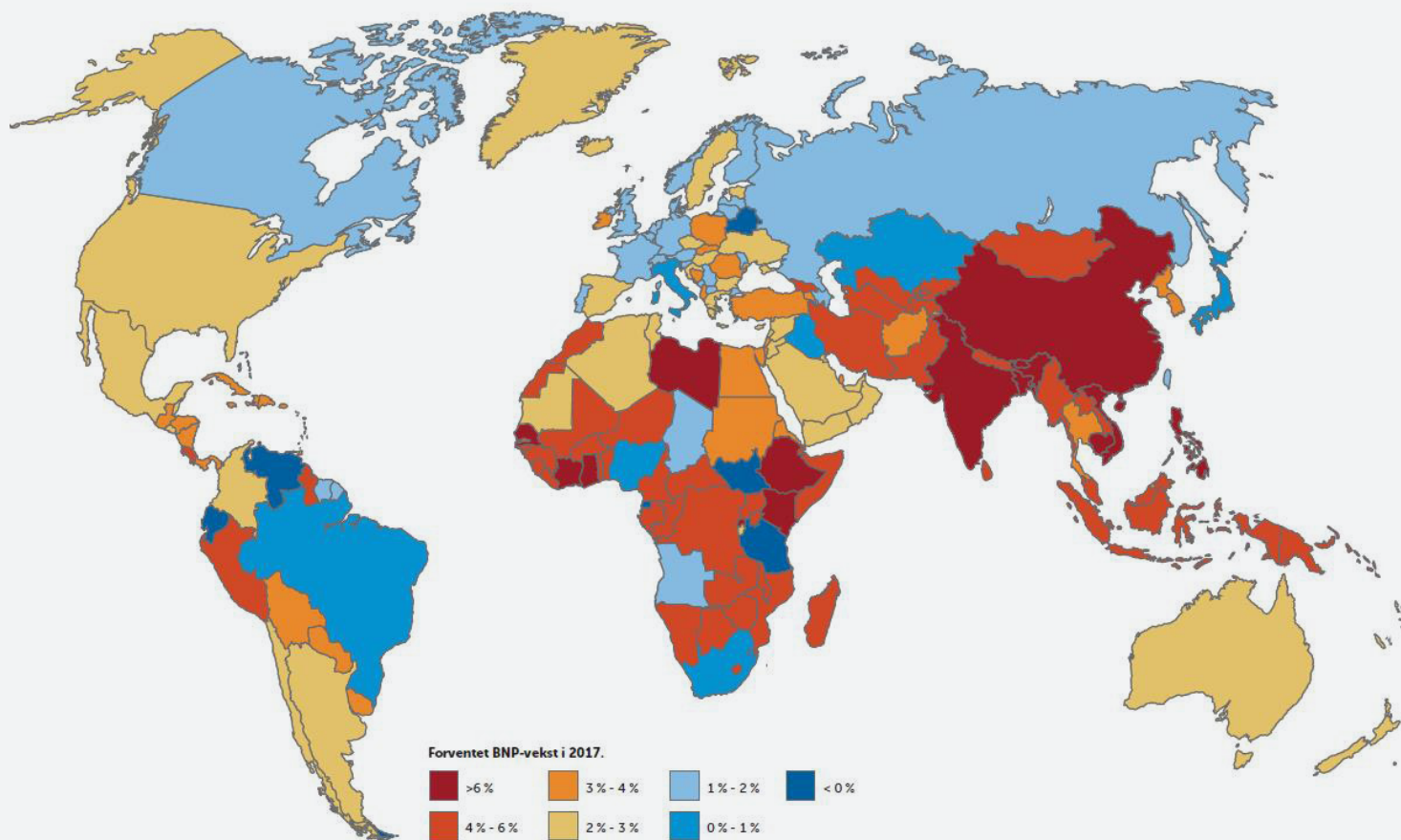
Brasil sliter med det økonomer kaller for stagflasjon – lav vekst og høy inflasjon. Det er et alvorlig sykdomstegn for økonomien. Prognoser anslår at arbeidsledigheten vil stige til 9 prosent, det høyeste nivået siden 2007. Sentralbanken prøver å stagge inflasjonen, og renten er på over 14 prosent. Det er nå tegn til at inflasjonen vil falle, noe som åpner for lavere renter. Myndighetene bruker offentlige utgifter for å stimulere økonomien, og budsjettunderskuddet ventes å bli omtrent 10 prosent av BNP.

Mindre politisk uro vil bidra til mer positive forventninger, og det er håp om at de siste månedenes positive trend vil vare. Samlet sett er det grunn til forsiktig optimisme og håp om noe økonomisk vekst fremover.

Russland

Det kraftige fallet i oljeprisen og de internasjonale restriksjonene etter Russlands handlinger i Ukraina og på Krim-halvøya, har hatt en merkbar effekt på økonomien, men mindre enn mange ventet. Nedgangen har blitt dempet av svekket valutakurs, stram lønnspolitikk og myndighetenes iverksetting av en ekspansiv finanspolitikk og regulatoriske tiltak for å unngå en gryende bankkrise. Nye prognoser fra den russiske sentralbanken viser en forventning om at BNP-veksten gradvis vil øke til i underkant av 2 prosent i 2018. Russiske bedrifter gir også uttrykk for en økende optimisme rundt fremtidig økonomisk vekst i Russland, og flere viktige næringer utenom oljesektoren viser klare tegn på forbedring.

Det kraftige fallet i oljeprisen og de internasjonale restriksjonene etter Russlands handlinger i Ukraina og på Krim-halvøya, har hatt en merkbar effekt på økonomien, men mindre enn mange ventet. Nedgangen har blitt dempet av svekket valutakurs, stram lønnspolitikk og myndighetenes iverksetting av en ekspansiv finanspolitikk og regulatoriske tiltak for å unngå en gryende bankkrise. Nye prognoser fra den russiske sentralbanken viser en forventning om at BNP-veksten gradvis vil øke til i underkant av 2 prosent i 2018. Russiske bedrifter gir også uttrykk for en økende optimisme rundt fremtidig økonomisk vekst i Russland, og flere viktige næringer utenom oljesektoren viser klare tegn på forbedring.

Nordnorsk økonomi - de viktigste næringene

Nord Norge 2016 – 2018 - fortsatt høyere vekst enn resten av landet

I følge SSB lå den årlige veksten i Nord-Norges økonomi nesten ett prosentpoeng høyere enn i resten av landet i perioden 2008-2013. Det kan høres lite ut, men på lang sikt gir dette store tall. KBs beregninger viser at forskjellen i vekst har vært enda større etter 2013. Det som har slått positivt ut i nord, er kraftig vekst i sjømat- og reiselivsnæringen, økende eksport fra prosessindustrien, og ikke minst at Nord-Norge har vært mindre utsatt for oljebremsen. Spørsmålet er om denne trenden fortsetter, og svaret er ja.

De fleste indikatorene peker mot fortsatt høy vekst de neste to årene. Samtidig sliter landsdelen med manglende kapasitet. Mange næringer får ikke tak i kompetansen de

trenger, og det legger begrensninger på hvor mye verdier som kan skapes fremover.

Prognose for økonomien i Nord-Norge og Norge
for perioden 2016 – 2018:
Årlig vekst i prosent

	Nord-Norge				Norge			
	2015	2016	2017	2018	2015	2016	2017	2018
Privat konsum	2,7 %	3,0 %	3,0 %	3,5 %	2,1 %	2,0 %	2,5 %	3,0 %
Konsum i offentlig forvaltning	2,6 %	3,0 %	2,5 %	2,5 %	2,1 %	3,0 %	2,0 %	2,0 %
Brutto investeringer i fast realkapital	2,0 %	4,0 %	4,5 %	3,5 %	-3,8 %	-2,4 %	1,4 %	2,6 %
Eksport til utlandet	7,0 %	7,0 %	4,0 %	4,0 %	3,7 %	-0,1 %	-0,3 %	1,3 %
Import fra utlandet	4,0 %	3,0 %	3,0 %	3,5 %	1,6 %	1,0 %	2,5 %	2,9 %
Eksport til resten av landet	1,0 %	3,0 %	2,0 %	2,5 %				
Import fra resten av landet	3,7 %	3,0 %	3,0 %	3,0 %				
BNP (verdiskaping)	1,7 %	4,4 %	3,0 %	3,1 %	1,1 %	1,0 %	2,0 %	2,4 %
Sysselsettingsvekst (vektet snitt)	-0,7 %	0,0 %	0,5 %	0,5 %	0,3 %	0,0 %	0,5 %	1,0 %
Registrert ledighet, NAV	2,5 %	2,5 %	2,5 %	2,5 %	2,9 %	3,0 %	3,0 %	2,5 %

Privat konsum

Privat konsum vokser nå raskere i Nord-Norge enn i resten av landet. Det er god grunn til å forvente at dette vil fortsette. Årsveksten i varehandelsomsetningen i første halvdel av 2016 var på hele 11 prosent. Det er et svært høyt tall, og dobbelt så høyt som i resten av landet. Inntektsveksten målt gjennom skatteinntekter til kommunene økte med 7,7 prosent i 2015, mot 5,9 prosent i resten av landet. Videre er ledigheten lav, uten at det er noen tegn til at den skal øke i nær fremtid. Usikkerheten i arbeidsmarkedet peker heller i motsatt retning. Sammen med lave renter og høy boligprisvekst i de større byene i Nord-Norge, tilsier dette sterk konsumvekst de neste to årene. Med en styrket krone på sikt, vil også varer fra utlandet bli billigere, noe som stimulerer til ytterligere konsumvekst.

Investeringer

Investeringsveksten i Nord-Norge er også sterk. Fordi det nordnorske næringslivet på fastlandet i liten grad er eksponert mot olje- og gassnæringen, vil bedriftenes investeringer vokse raskere i nord enn i sør. I følge Norges Banks regionale nettverk, forventer nordnorske bedrifter nå en høyere investeringsvekst enn ellers i landet. Det er videre grunn til å forvente at mange bedrifter vil forsøke å kompensere for manglende tilgang på arbeidskraft gjennom investeringer.

Boliginvesteringene vil også holde seg høye. Igangsettningen av nye boliger ligger merkbart over resten av landet,

og ordreservene i bygg og anlegg er store. Beregninger fra landsdelens byggebransje og anleggsnæring, viser svært høy aktivitetsvekst. Dette går hånd i hånd med en kraftig økning i investeringer i bygg og infrastruktur.

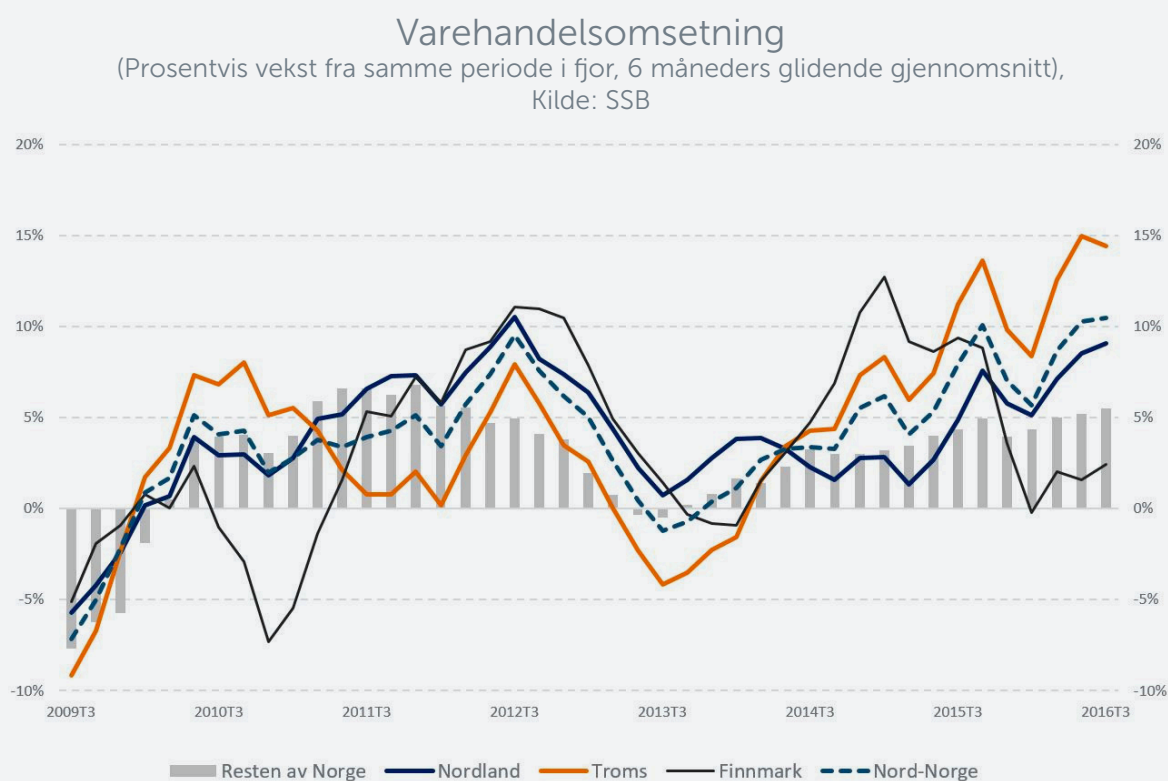
Den særlig høye investeringsveksten i byggebransjen drives delvis av økningen i boligpriser. Nye fylkesvise prognoser fra Norges Eiendomsmeglerforbund anslår en prisvekst i Nordland, Troms og Finnmark på henholdsvis 21, 17 og 15 prosent i perioden 2016 til 2018.

Kommunale og statlige investeringer ventes også å øke markant. Nye prognoser for kommunes investeringer viser rundt 4 prosent årlig vekst.

KB forventer at investeringene øker med 4 til 5 prosent til neste år. Avtakende vekstimpulser fra eksportrettet virksomhet gjør at det forventes noe lavere vekst i 2018.

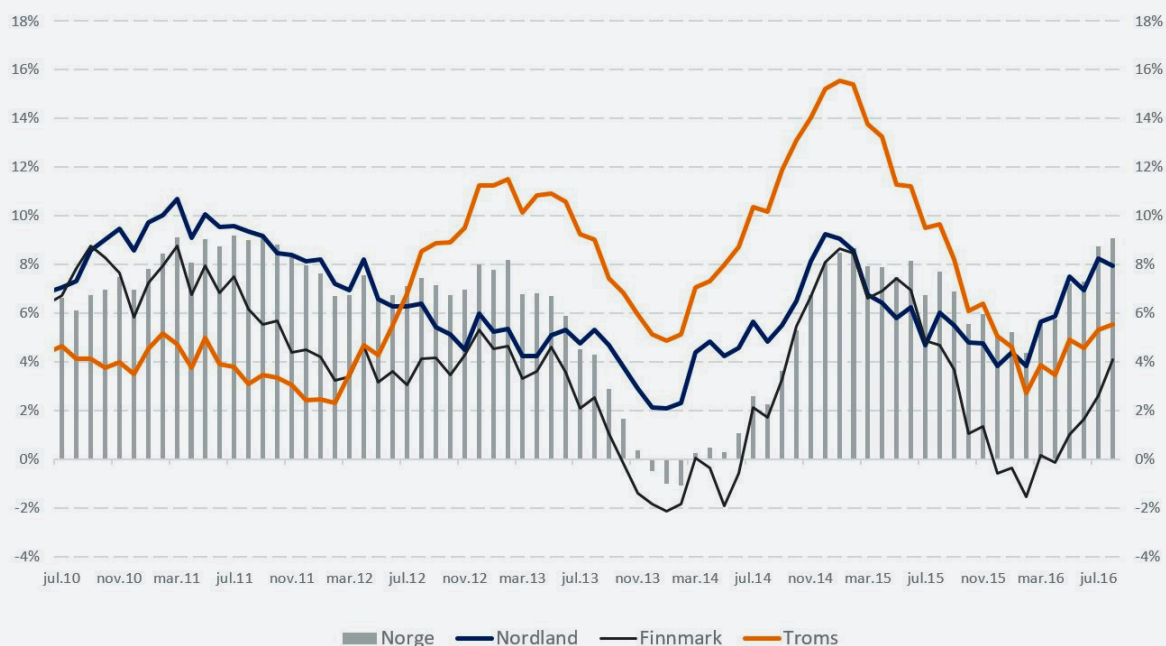
Eksport

Nordnorske bedrifters eksportsuksess vil fortsette ut 2018. I følge SSB, var eksportverdien fra Nord-Norge 11 prosent høyere i årets første åtte måneder enn i samme periode i fjor. Samlet sett tror KB på 7 prosent økning i eksporten i år, målt i faste priser. De kommende årene vil gi noe mer dempet vekst i eksporten, dels som følge av lavere volumvekst i sjømatnæringen, og dels som følge av at kronen styrker seg noe igjen.

Boligpriser (prosentvis vekst fra samme perioden i fjor).

Kilde: SSB

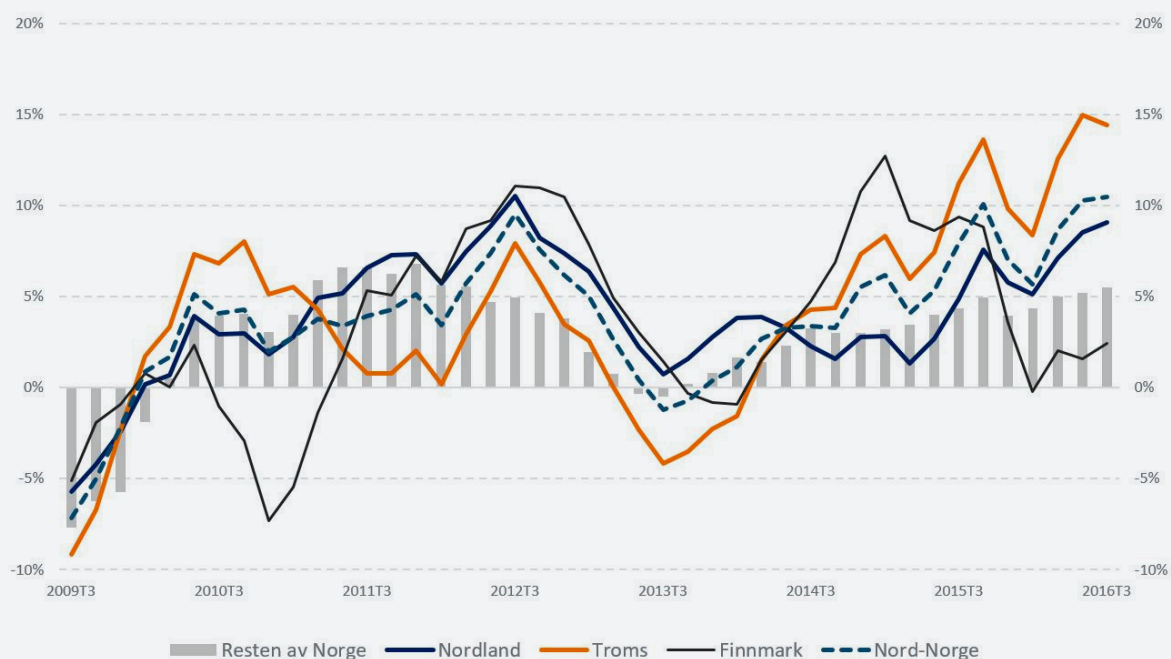
Eksportnæringenes utsikter de neste 2 årene

Eksporten av sjømat fra Nord-Norge ligger så langt i år 25 prosent over fjoråret. Det er med andre ord snakk om rekordvekst i denne næringen. Verdien av norsk lakseeksport så langt i år, er 35 prosent høyere enn i 2015, men det er utelukkende på grunn av økte priser. Eksportvolumet har faktisk falt med 5 prosent.

Når vi ser fremover, må vi forvente at produksjonsvolumene vil holdes nede på grunn av behovet for å bekjempe lakselus. Dette vil også gjelde for Nord-Norge, og særlig i Nordland, der lakselusproblematikken viser tegn til å øke. Det er heller ingen nye konsesjoner på gang som kan øke produksjonskapasiteten. Det globale tilbudet av fersk laks viser lite vekst. Det er derfor grunn til å forvente at prisen på laks vil forbli høy i lang tid.

Årlig vekst i samlet verdi på vareeksport (3 måneders glidende gjennomsnitt).

Kilde:SSB

Reiselivseksporten i Nord-Norge er også i kraftig vekst. For vintersesongen ble det rapportert om 15-20 prosent flere overnattinger enn i 2015. Dette handler først og fremst om utenlandske turister på leting etter nordlys og arktiske opplevelser. Også sommermånedene viser betydelig vekst. Reiselivsaktører i Lofoten rapporterer om 20 prosent økning i antall turister sist sommer, men hele landsdelen merker den økte etterspørselen.

Avinors reisevaneundersøkelse for 2015 viser at fritidsreiser i Norge øker mye, mens forretningsreiser, spesielt innenlandske, avtar. I 2015 økte Avinors utlandstrafikk med 1,5 prosent, til 22,6 millioner passasjerer. Veksten i antall reiser fra utlandet kommer i all hovedsak fra utlendingers fritidsreiser til Norge. Rutene fra Oslo til Nord-Norge preges nå sterkt av den økte interessen for arktiske opplevelser.

Utenlandsk etterspørsel etter turistopplevelser i Norge er svært sensitiv for kronekursen. I studien «En kunnskapsbasert reiselivsnæring», ble det vist at så mye som 80 prosent av endringene i reiselivseksporten kan tilskrives kostnadsendringer, og der er valutakursen helt sentral.

Med en litt sterkere krone er det sannsynlig at den høye veksten i nordnorsk reiseliv vil avdempes noe i 2017 og 2018.

Tall for eksport fra kraftkrevende industri fra Nordland (Se Indeks Nordland 2016), viser en forventet vekst på 5,5 prosent i år, noe som løfter eksporten til over 20 mrd kroner. En svekket krone og lave kraftpriser har så langt styrket konkurranseevnen til norsk prosessindustri.

Paris-avtalen og EUs klimapolitikk vil legge sterke føringer for de enkelte lands prosessindustri fremover. Samtidig vil etterspørselen etter metaller og mineraler øke. Det gir vekstimpulser til en relativt sett ren norsk næring. Med en noe sterkere krone, må man likevel forvente en reversering av den konkurransefordelen næringen har hatt de siste to årene. Det er derfor grunn til å forvente litt lavere vekst i eksporten fra denne næringen i 2017 og 2018. Prognosene om høyere eksport er helt avhengige av at etterspørselsveksten fra Kina ikke bremser opp.

Årlig vekst i antall overnattinger
(6 måneders glidende gjennomsnitt).
Kilde: SSB

Andre næringers vekstutsikter

Det koker i bygg og anleggsnæringen

Innenfor bygg og anlegg er det gode tider, og den høye veksten ser ikke ut til å stanse med det første. Tall for ordrereserver viser høyere vekst i Nord-Norge enn i landet for øvrig, og at veksten er størst i byggenæringen. For igangsetting av boliger viser tallene at veksten er størst i Troms og Finnmark. Det er god grunn til å forvente en verdiskapingsvekst på over 10 prosent i denne næringen, både i 2017 og 2018.

I følge administrerende direktør Ruben Jensen i NESO (Nordnorske Entreprenørers Service-Organisasjon), var økningen på igangsatte prosjekter, målt i m², hele 69 prosent i Nord-Norge første halvår 2016, mot 13 prosent i Sør-Norge. Boligbyggingen økte tilsvarende med 59 prosent mot samme periode i 2015, mens Sør-Norge bare økte med 22 prosent. Alle de nordnorske fylkene har hatt en betydelig vekst, med Finnmark på topp.

Anleggsaktiviteten er ifølge regionsjef Randi Pedersen i Maskinentreprenørenes Forbund Region Nord (MEF), også i kraftig vekst. Omsetningen er anslått til å øke med 2,6 mrd. kroner til neste år. Veksten kommer hovedsakelig innenfor veiutbygging og energianlegg, men også maritim infrastruktur vil få en betydelig økning neste år.

Jensen i NESO uttaler at landsdelen fortsatt trenger impulser for videre vekst og utvikling. Det er et behov for at myndighetene legger til rette gjennom gode rammebetingelser og investeringer innenfor blant annet infrastruktur, energi, sjømat og mineraler.

Randi Pedersen i MEF peker nok en gang på utfordringene med å rekruttere nok arbeidskraft med kompetanse som fagarbeidere, teknikere og ingeniører. Som tidligere belyst i KB, er også størrelsen på kontraktene en stor utfordring for nordnorske anleggsentreprenører. Til tross for intenst arbeid med bransjeutvikling, er en rekke av dagens og framtidige oppdrag langt utenfor rekkevidde. Størrelsen på kontraktene har økt svært raskt, og resultatet kan på sikt bli et generelt kompetansefall i bransjen i nord. – Vi risikerer rett og slett å falle av hesten hvis vi ikke får satt ned farten, sier Pedersen.

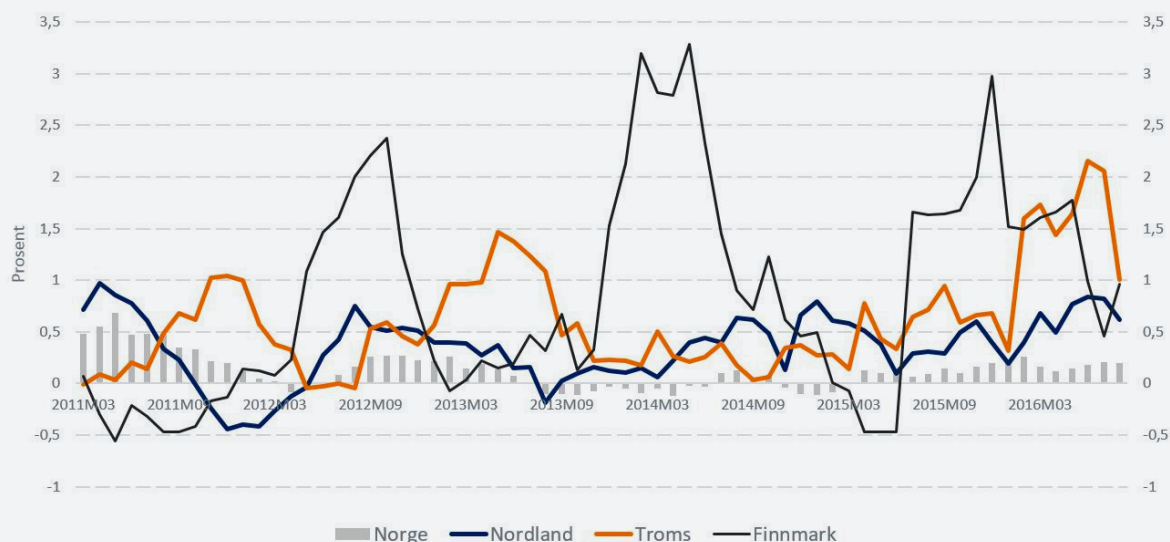
Mineralnæringen

Gruvevirksomhet og bergverksdrift har samlet sett blitt skalert kraftig ned i Nord-Norge de siste 3 årene, særlig etter nedleggelsen av Sydvaranger Gruve. Samlet sett har sysselsettingen falt med over 30 prosent siden 2012. Nå ser vi nye konkrete igangsettinger og initiativer som kan revitalisere mineralnæringen i landsdelen. I løpet av de neste to årene vil man trolig få avklart mange prosjekter som kan øke mineralnæringens verdiskaping på sikt.

- Klebersteinsproduksjon i Linnajávrrre
- Sibelco Nordic med mulige nye utvidelser
- Nytt kvartsittbrudd for Elkem på Saltfjellet
- Planer om å gjenåpne Sydvaranger Gruve
- Nye avklaringer knyttet til NUSSIRs kobbervirksomhet i Kvalsund

Igangsetting av nye boliger (vekst fra samme perioden i fjor).

Kilde: SSB

Offentlig sektor

De siste 5 årene har det blitt drøye 4000 flere ansatte i offentlig sektor i Nord-Norge. Halvparten finner man i statlig sektor, der veksten primært har kommet i Troms. Den andre halvdel finner man i kommunal sektor, også her med langt sterkere vekst i Troms enn i de andre fylkene. I Finnmark ble det bare ansatt 66 flere i kommunal forvaltning fra 2010 til 2015.

I 2015 økte sysselsettingen i offentlig sektor i Nord-Norge med 2 prosent, noe som er langt mer enn i privat sektor. Det er fortsatt slik at offentlig sektor kan konkurrere med privat sektor i Nord-Norge på lønnsbetingelser, og så lenge de offentlige budsjettene fortsetter å øke markant, er det grunn til å forvente at sysselsettingen vil fortsette å stige i denne sektoren ut 2018. Særlig i Tromsø og Bodø vil veksten bli betydelig, ettersom behovet for kommunale tjenester vokser med folketallet.

Sysselsetting, ledighet og demografi i Nord-Norge

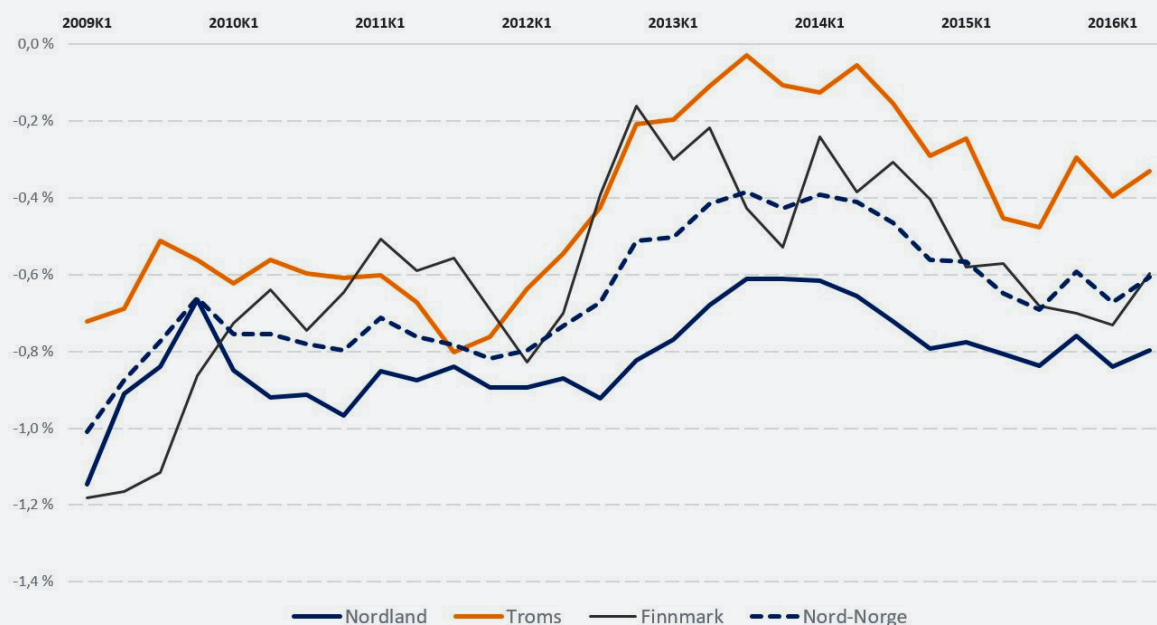
For tiden er det høy etterspørsel etter arbeidskraft i Nord-Norge. Dette kommer til syne gjennom lave ledighetstall og rapporter om mangel på arbeidskraft i næringslivet. Den registrerte arbeidsledigheten – slik den er beregnet hos NAV – ligger nå på 2,5 prosent for landsdelen totalt sett. Det er lavere enn det nasjonale ledighetsnivået. Raten har vært svakt fallende i den senere tid, men det er grenser for hvor mye lavere ledigheten kan bli. Fortsatt er ledigheten i Finnmark noe høyere enn i Nordland, som igjen ligger noe over Troms. Dette mønsteret har endret seg lite over tid.

I Norges Banks regionale nettverk er det bare på Østlandet at en større andel av bedriftene rapporterer om kapasitetsproblemer. Bedriftene i denne undersøkelsen er i liten grad bekymret for tilgangen på arbeidskraft, men andre signaler fra næringslivet tilsier at mange bedrifter i Nord-Norge sliter med å få tak i relevant kompetanse, der yrkesfaglig utdannede og ingeniører er særlig vanskelige å oppdrive.

Befolkningsvekst i Nord-Norge i forhold til nasjonal vekst

(Prosentpoeng avvik)

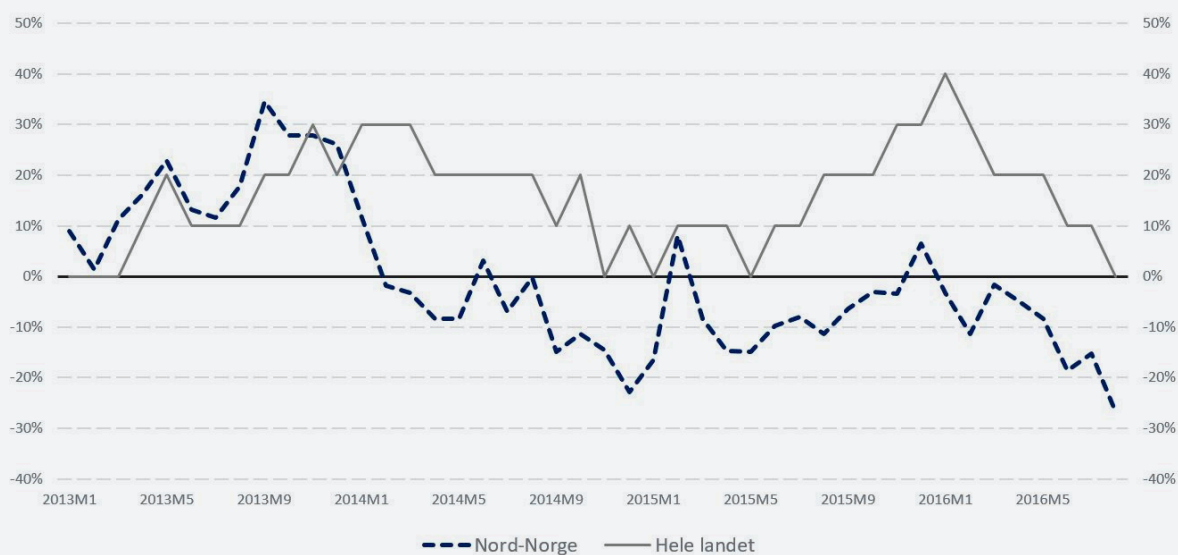
Kilde: SSB

Med fortsatt høy vekst i økonomien, er det vanskelig å se for seg at ledigheten skal øke. For å møte den høye etterspørselen etter arbeidskraft må sysselsettingen opp, men her støter landsdelen på et problem. Den demografiske utviklingen de siste tre årene peker i feil retning. Befolkningsveksten faller, folk blir stadig eldre, og de under tretti flytter ut. De siste ti årene er det innvandrerne som har sikret veksten i sysselsetting i Nord-Norge, og de har vært særlig viktige for distriktskommunene. Også i fremtiden må landsdelen hvile på arbeidskraft fra andre land.

SSBs tall for sysselsettingsvekst de siste årene er vanskelige å tolke. Tall basert på ulike undersøkelser viser svært ulike trender. Dersom innvandringen holdes vedlike, kan man forvente en liten økning i sysselsettingen i 2017 og 2018, men den demografiske utviklingen trekker i motsatt retning. Det er derfor viktig at både offentlig og privat sektor legger seg i selene for å gjøre landsdelen enda mer attraktiv som bo- og arbeidssted.

Arbeidsledighetsrate
(Prosentvis endring fra samme periode året før).
Kilde: NAV

Norsk økonomi

Norsk økonomi er i bedring, men det går fremover med små skritt. KB anslår at fastlandsøkonomien vil vokse med 2 prosent neste år, og 2,5 prosent i 2018. Det er privat konsum og høye investeringer i bolig og offentlig sektor som vil drive veksten de kommende to årene. Bedringer i offshorerettet næringsliv vil også trekke aktiviteten gradvis opp. At norsk økonomi har klart seg såpass godt gjennom denne perioden med kraftig oljebremis, viser at det norske arbeidsmarkedet er fleksibelt og at andre næringer griper mulighetene for vekst når høykompetent arbeidskraft blir tilgjengelig.

Fortsatt tunge tider i leverandørindustrien

Fastlandsøkonomien sliter fortsatt med lav aktivitet i offshore leverandørindustri. Mer enn 40 000 jobber i næringen har forsvunnet siden januar 2015. Investeringene i offshore olje- og gassproduksjon fortsetter å falle i år og neste år, både hjemme og i utlandet. Fra 2018 derimot, er det tegn som tyder på ny investeringsvekst, men det avhenger naturligvis av oljeprisen.

...men tegn til lysning på Sørvestlandet

Oljebremsen har rammet landets regioner svært ulikt. I Nord-Norge og på Østlandet har ledigheten knapt endret seg, og konsumveksten er fortsatt sterk. Heller ikke Trøndelag er særlig påvirket av krisen i oljesektoren. På Vest- og Sørlandet har ledigheten derimot økt markant,

og mange bedrifter sliter tungt med mangel på oppdrag og kritisk svak lønnsomhet.

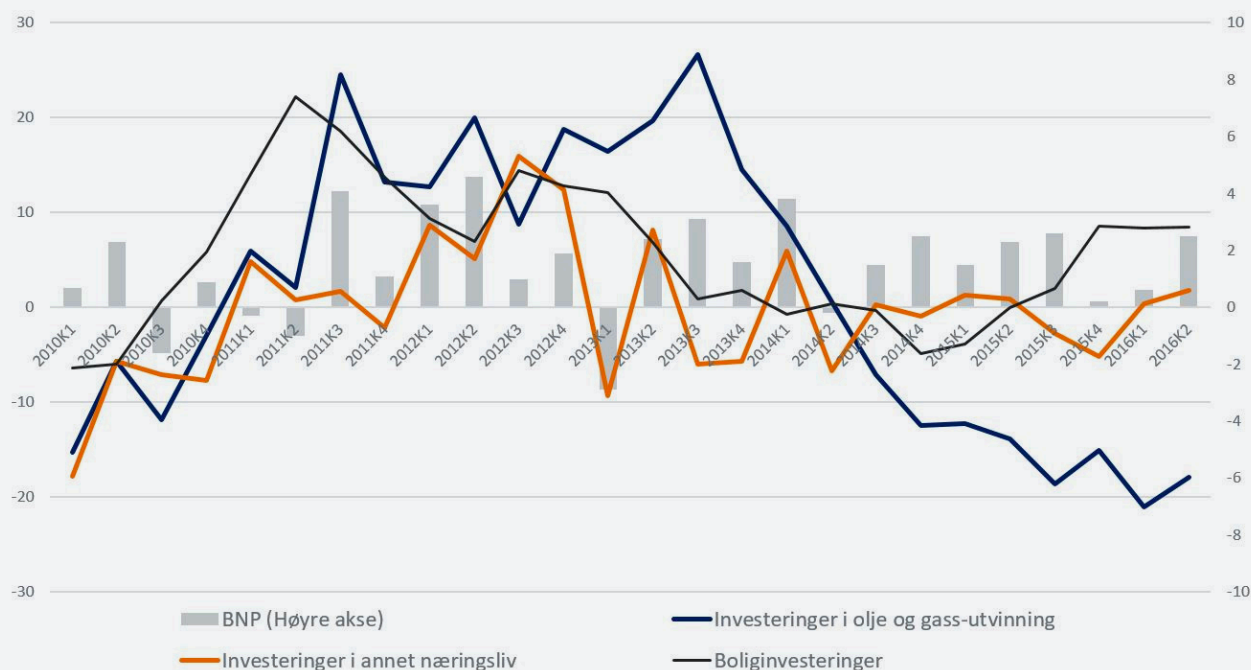
De siste månedene har det likevel vært tegn til bedring også på Vestlandet. Ledigheten i Rogaland og Agder har falt, og boligmarkedet på Sørvestlandet har stabilisert seg. Så langt kommer ikke bedringen fra leverandørindustrien, men fra andre deler av arbeidsmarkedet som klarer å sysselsette de ledige.

Samlet sett ser ledigheten ut til å avta, men tallene er svært usikre. Antallet som registreres seg som ledig hos NAV har falt hele det siste året. Samtidig har ikke andelen av befolkningen som sier at de er ledige i spørreundersøkelser falt noe, og de utgjør nå nesten 5 prosent av yrkesbefolkningen. Mange av disse er nok innvandrere fra EØS-land, og kan tenkes å forlate Norge om de ikke

Verdiskaping (BNP) og investeringer i Norge

(Prosentvis endring fra samme kvartal i fjor)

Kilde: SSB

kommer i arbeid innen rimelig tid. Andre indikatorer for arbeidsmarkedet, som antall ledige stillinger, peker igjen i riktig retning.

Lave renter gir høy konsumvekst

Med lave renter og et gradvis bedre arbeidsmarked, vil konsumet ta seg opp til neste år. Kronen har også styrket seg en del, noe som etter hvert vil bidra til rimeligere importvarer. Det gir ytterligere vekst i konsumet.

Veksten i boligprisene bidrar også til økt konsum fordi folk opplever at formuen deres har økt. Prisveksten skaper bekymring for et fremtidig priskrakk, men skal dette skje må det nesten komme en kraftig endring i økonomien et annet sted. Når oljebremseren ikke har dempet boligprisveksten i særlig grad, utenom i Rogaland, hvilket tilbakeslag kan da stoppe prisgaloppen i resten av landet? Det er derfor grunn til å forvente at boligprisen holder seg høye ut 2018, men at veksten kanskje dempes noe.

Valgår og høy utgiftsvekst i det offentlige

Statsbudsjettet for 2017 tilsier høy konsumvekst i offentlig sektor. Regjeringens egen prognose forteller om lav utgiftsvekst, men erfaring tilsier at den offentlige konsumveksten øker mer enn prognosen. Mye av den underliggende veksten er knyttet til trygder, overføringer og helsesektoren. Det er få signaler som tilsier at denne veksten skal dempes. Til neste år det også valgår, noe som vil gi ytterligere fart i forbruksviljen i stat og kommune i 2018.

Lavere eksportvekst med styrket krone

Eksport av tradisjonelle varer og tjenester har i år nytt godt av kronesvekkelsen, men med en sterkere krone og begrenset lakseproduksjon, som følge av behov for sykdomsbekjempelse, må det forventes lav eksportvekst de neste to årene. Offshore leverandørindustri vil også slite i eksportmarkedene, uavhengig av kronekursen. Først i 2018 vil næringen se bedringer i markedet igjen. For prosessindustrien er utviklingen bedre, men her vil det meste av veksten styres av utviklingen i Kina de neste årene.

Anslag for produksjonsaktiviteten på sokkelen trekker i retning av et fall i olje- og gasssekporten de neste to årene. Dermed vil de samlede eksportvolumene fra Norge falle i år og neste år.

Prognose for økonomien i Norge for perioden 2016 – 2018:

Årlig vekst i prosent

	Norge			
	2015	2016	2017	2018
Privat konsum	2,1 %	2,0 %	2,5 %	3,0 %
Konsum i offentlig forvaltning	2,1 %	3,0 %	2,0 %	2,0 %
Brutto investeringer i fast realkapital	-3,8 %	-2,4 %	1,4 %	2,6 %
Eksport til utlandet	3,7 %	-0,1 %	-0,3 %	1,3 %
Import fra utlandet	1,6 %	1,0 %	2,5 %	2,9 %
Eksport til resten av landet				
Import fra resten av landet				
BNP (verdiskaping)	1,1 %	1,0 %	2,0 %	2,4 %
Sysselsettingsvekst (vektet snitt)	0,3 %	0,0 %	0,5 %	1,0 %
Registrert ledighet, NAV	2,9 %	3,0 %	3,0 %	2,5 %

Global usikkerhet kaster skygger over Nord-Norge

Verdensøkonomien preges av store usikkerhetsmomenter som kan bremse veksten de nærmeste årene. Økende proteksjonisme, vaklende storbanker, mulige militærkonflikter i Asia og ny isfront mellom Russland og Vesten. Alt dette kan dempe aktiviteten globalt, og dermed også i Nord-Norge. Her forklarer vi hvordan.

Frihandelsavtaler for fall

Proteksjonisme har blitt populært igjen, etter mange år med globalisering. Årsakene kan være mange, men store flyktningestrømmer, voksende inntektsulikhet og høy arbeidsledighet er hovedkandidatene. Proteksjonismen bremser nå farten i arbeidet med friere handel. I perioden 1985-2007 vokste internasjonal handel dobbelt så raskt som den globale økonomien. Siden 2012 har imidlertid veksten i internasjonal handel knapt holdt følge med veksten i verdensøkonomien. Slik ser det også ut til å fortsette.

Det økende behovet for å beskytte næringer og arbeidsplasser innenfor egne landegrenser har gitt seg uttrykk

gjennom motstand mot internasjonale handelsavtaler som TTIP, TPP og TISA.

Trans-atlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) er et ambisiøst forsøk på å lage en handels- og investeringsavtale mellom EU og USA. Forhandlingene har pågått siden 2013, og var nylig gjennom sin 15. forhandlingsrunde. Til tross for uttalt politisk vilje fra begge sider om å få en avtale på plass, går forhandlingene tregt.

Trade in Services Agreement (TISA) er en multilateral forhandling om friere tjenestehandel mellom 50 WTO-medlemsland, og som dekker 70 prosent av tjenestehandelen i verden. Den skal egentlig være ferdigforhandlet til jul,

men det går tregt, dels på grunn av sterk folkelig motstand i mange land.

Vil kjøre sitt eget løp

Hverken Donald Trump eller Hillary Clinton er tilhengere av TTIP- og TPP-avtalene. Trump og en voksende andel republikanske politikere ønsker proteksjonistisk tiltak for å øke aktiviteten hjemme. Høyere tollmurer, strengere innvandningsregler og tiltak mot utflagging blir ofte foreslått. Skulle disse politikerne få tilstrekkelig beslutningsmakt fra neste år, bør nordnorske eksportører av sjømat og industriprodukter forberede seg på en amerikansk handelspolitikk som brukes aktivt for å dempe importen av sjømat, metaller og mineraler fra landsdelen.

EU-landene har helt siden midten av 90-tallet opplevd sterk intern skepsis til EU-prosjektet. Det kom likevel som et sjokk at Storbritannia den 23. juni stemte for å tre ut av EU. Det forventes at Storbritannia de neste fem årene må bruke enorme administrative ressurser for å få på plass gode alternative handelsavtaler. I mellomtiden vil usikkerhet prege landets økonomi negativt. Brexit-konsekvensene kan i verste fall bli resesjon i Storbritannia.

Utviklingen for resten av Europa kan også bli dyster dersom Brexit fører til flere utmeldelser, men i usikre tider søker flere til trygghet og forutsigbarhet. Utmeldelsen har dermed blitt mer et skrekkeeksempel enn et eksempel til etterfølgelse for andre medlemsland. Med lavere vekst og svekket pund, vil etterspørselen etter metaller og fisk fra Nord-Norge dempes. Det vil også bli færre britiske turistreiser til landsdelen.

Tikkende bomber i banksektoren

Kinesiske husholdningers og næringslivs gjeld vokser i rekordfart. Den er nå på 250 prosent av BNP. Historiske erfaringer tilsier at dette kommer til å gå galt, men Kina er kanskje ikke som andre land?

Kinas myndigheter regulerer banksektoren med krav om at bankene kun kan låne ut 75 prosent av bankenes innskudd. For å omgå disse reguleringene, har kinesiske banker gjemt vekk «råtne lån», ikke minst knyttet til store, ulønnsomme offentlig eide foretak. Dette er lån det hverken betales renter eller avdrag på, og følgelig lider bankene tap.

Problemene oppstår når misligholdet blir så stort at bankene ikke har nok kapital til å dekke tapene. Frykten for en storkollaps styrkes av usikkerheten rundt hvordan myndighetene vil håndtere situasjonen. For å begrense spredningen til resten av økonomien, må den kinesiske staten skyte inn frisk kapital, eksempelvis fra de enorme kinesiske valutaeservene. Kapitalutførsel fra Kina har imidlertid minsket reservene, og det spekuleres i om det er store nok dersom kapitalutførselen fortsetter over tid. Går Kina inn i en kredittkrise, er det fare for en kraftig oppbremsing i Kinas vekst. Da vil verdensmarkedsprisen på råvarer bli redusert, og det vil ramme prosessindustrien i Nord-Norge.

Gammel bank med råtne lån

Lang erfaring ser ikke ut til å være nøkkelen til suksess i banksektoren. Verdens eldste bank, Banca Monte dei Paschi di Siena (MPS), sprer frykt for en ny bankkrise i Europa. Ett av tre lån er i mislighold, og banken er i realiteten konkurs. Det er Italias tredje største bank som nå trenger frisk kapital fra myndighetene for å sikre videre drift.

Nye bankreguleringer fra EU setter imidlertid begrensninger for når myndighetene kan tilføre kapital til bankene i landet. Det ser derfor ut til at italienske myndigheter er for sent ute til å komme til unnsetning. Om bankkrisen skulle bli et faktum er det lite sannsynlig at problemene sprer seg i nevneverdig grad til Europa, siden andelen av italienske bankers gjeld til andre europeiske banker er lav.

Den tyske storbanken Deutsche Bank bidrar også til systemrisiko i bankverdenen. Problemene stammer fra dårlige inntjeningsmodeller og mangel på kapital. Nesten halvparten av inntektene til Deutsche Bank kommer fra bankens investeringsaktivitet, og kostnadene har ligget tett opp under inntektene. Banken har følgelig hatt lite å gå på. Men bekymringene dempes av bankens størrelse. Selv ikke Tyskland ville tålt en konkurs i landets største bank. Det er derfor lite sannsynlig at banken ikke vil bli reddet om det blir nødvendig.

Militære konflikter skaper dyp splittelse internasjonalt

Stadig farligere i Sør-Kinahavet

Sør-Kinahavet er den viktigste korridoren for godstransport mellom verdens kontinenter, og inneholder store fiskeressurser og antakelig også omfattende petroleumsreserver. Midt i havet ligger Spratly og Paracel-øyene, som Kina nå gjør aktivt krav på, i direkte konflikt med andre lands krav. Kina bygger opp atoller, langt inne i Filippinenes økonomiske sone, slik at de kan huse militære installasjoner. FN har nylig gitt Filippinene medhold i deres krav i Sør-Kinahavet, men Kina velger å overse FNs havrettslige domsavsigelse. Konflikten blir stadig mer intens, og antallet små trefninger og kriser er økende.

USA har holdt en lav profil så langt, men har gjennom nye militære avtaler med Vietnam vist styrke og vilje til å stå opp mot kinesisk ekspansjonstrang i regionen. Det spisser konflikten ytterligere. I verste fall kan man tenke seg blokader og militære trefninger.

Slike konflikter kan skape kraftige økonomiske tilbakeslag, noe verden fikk erfare under Suez-krisen i 1956. En mer konfliktfylt hverdag i denne regionen vil også kunne hindre videre regionalt samarbeid gjennom samarbeidsorganet Asean. Med lavere internasjonal handel, bremses den globale veksten. For nordnorske eksportører vil en slik utvikling bare være negativ.

Nye former for kald krig

En felles interesse i å bekjempe IS i Syria og Irak ser ikke ut til å være nok til å sikre et godt samarbeid mellom Russland og USA. Etter at Russland annekterte Krim i

2014, har forholdet til NATO og Vesten vært anspent. Mislykkede forhandlinger om våpenhvile i Syria har forverret forholdet ytterligere. Syria har blitt en slagmark for verdens stormakter.

Det som startet som en konflikt mellom Syriske myndigheter og flere opprørsgrupper, kan fort bli en internasjonal konflikt der stormakter som Russland, USA, Tyrkia, Iran og Saudi-Arabia er involvert. Frankrikes utenriksminister kom nylig med et resolusjonsforslag i FNs sikkerhetsråd, med krav om stans i flyangrep mot Aleppo. Russland la ned veto. Dette er deres femte Syria-veto på de fem årene konflikten har pågått. Russland blir ikke fornøyd før USA reduserer antallet soldater i Europa, opphever sanksjonene etter annekteringen av Krim og kompenserer Russland for økonomiske tap som følge av sanksjonene. Situasjonen ser ut til å ha låst seg, og den kan fort bli verre.

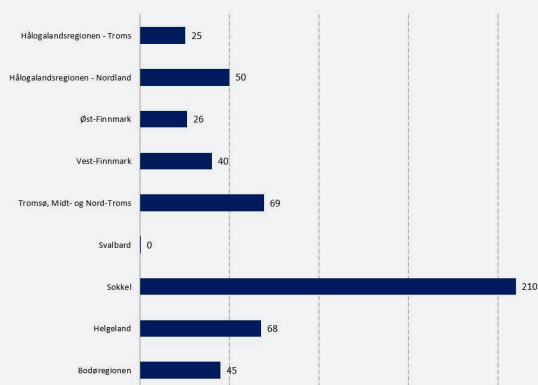
Når verden blir uforutsigbar øker risikopåslagene i finansmarkedene, og børsindeksene får større svingninger. Usikre tider gjør det vanskelig å planlegge, og investeringer blir satt på vent. Dette kan dempe internasjonal økonomisk vekst og hemme etterspørselen i Nord-Norges eksportmarkeder. Samtidig kan det tenkes at reiselivsnæringen i nord kan høste frukter av økt usikkerhet. I konkurranse med alle verdens destinasjoner framstår Norge, og spesielt Nord-Norge, som et trygt alternativ. Etterspørselen etter flotte naturopplevelser langt unna verdens uroligheter, kan gi en ny oppblomstring for landsdelens reiseliv.

Investeringer i Nord-Norge

KB har for fjerde gang gjort en opptelling av planlagte investeringsprosjekter i Nord-Norge. De neste 8 årene er det kartlagt investeringer for til sammen 635 mrd kroner. Kartleggingen har i all hovedsak identifisert offentlige investeringer, og i noen regioner er også en stor del av de private investeringene registrert. Investeringer i privat sektor er vanskelige å kartlegge, og en lang rekke mindre investeringer som ikke fanges opp av denne tellingen kommer i tillegg. Om lag 40 prosent av investeringsprosjektene er allerede igangsatt eller ferdig finansiert/planlagt.

Investeringer i regionene 2017 - 2025 (milliarder kr.)

580 identifiserte investeringsprosjekter ligger bak årets investeringstelling. De fordeler seg over hele landsdelen og dekker alle bransjer og investeringstyper. Nedenfor har vi sett litt nærmere på noen av investeringsområdene.

Ni større offshoreprosjekter

Estimatet for offshoreinvesteringer i nord er satt til 310 mrd kroner. Det meste av investeringene er knyttet til ni større prosjekter på sokkelen og ilandføring: Drift, modifikasjoner og satelittutbygginger på Asta Hansteen, Norne, Skarv, Goliat og Snøhvit, nye utbygginger på Johan Castberg, Alta/Gohta, Wisting, Barentshavet sørøst og oljeterminal på Veidnes. Den årlige aktiviteten knyttet til drift og utbygging på disse prosjektene er estimert til 50 mrd kroner per år fram til 2020, med en økning til 70 mrd kroner per år etter 2020.

Investeringer i Nord-Norge (2017-2025)

KB presenterer investeringsoversikt for Nord-Norge for 4. gang, og høsten 2016 er det identifisert 584 investeringsprosjekt i perioden 2017-2025 med en samlet investeringsramme på 635 mrd kroner.

Kartleggingen har i all hovedsak lyktes å identifisere offentlige investeringer og i noen regioner en stor del av de private investeringene. En lang rekke mindre investeringer vil ikke bli fanget opp av denne tellingen.

SVALBARD

- Det er kartlagt investeringer på Svalbard for vel 430 mill. kroner. Investeringer i bolig, offentlige bygg og maritim infrastruktur.

TROMSØ, MIDT- OG NORD-TROMS

- Private investeringer utgjør 60 % av investeringene og boliginvesteringer utgjør 87 % av disse investeringene
- Det offentlige investerer 26,9 mrd. Av dette utgjør investeringer i offentlige bygg, infrastruktur, kraft og helse hovedtyngden.
- I privat sektor, om vi ser bort fra boliginvesteringer, er investeringer knyttet til næring, kraft og fiskeri hovedtyngden.

HÅLOGALANDSREGIONEN

- Investeringer i bolig, infrastruktur og offentlige bygg, utgjør rundt 65 % av de totale investeringene
- Privat sektor står for vel 60 % av investeringene, hvor bolig utgjør 80 % etterfulgt av kraft og næringsinvesteringer
- Offentlige investeringer utgjør 58 % av de kartlagte investeringene, og vel 85 % av dette er veinvesteringer.

BODØREGIONEN

- Investeringer i boliger står for over 50 % av de kartlagte investeringer i Bodøregionen
- Offentlig sektor står for 37 % av investeringene og over 90 %, av disse kommer i infrastruktur og helse

HELGELAND

- Investeringer i bolig, infrastruktur og kraft utgjør 62,6 % av investeringene.
- Privat sektor står for 68,4 % av de kartlagte investeringene
- Betydelige investeringer i kraft, næring og industri samt IKT – infrastruktur

VEST-FINNMARK

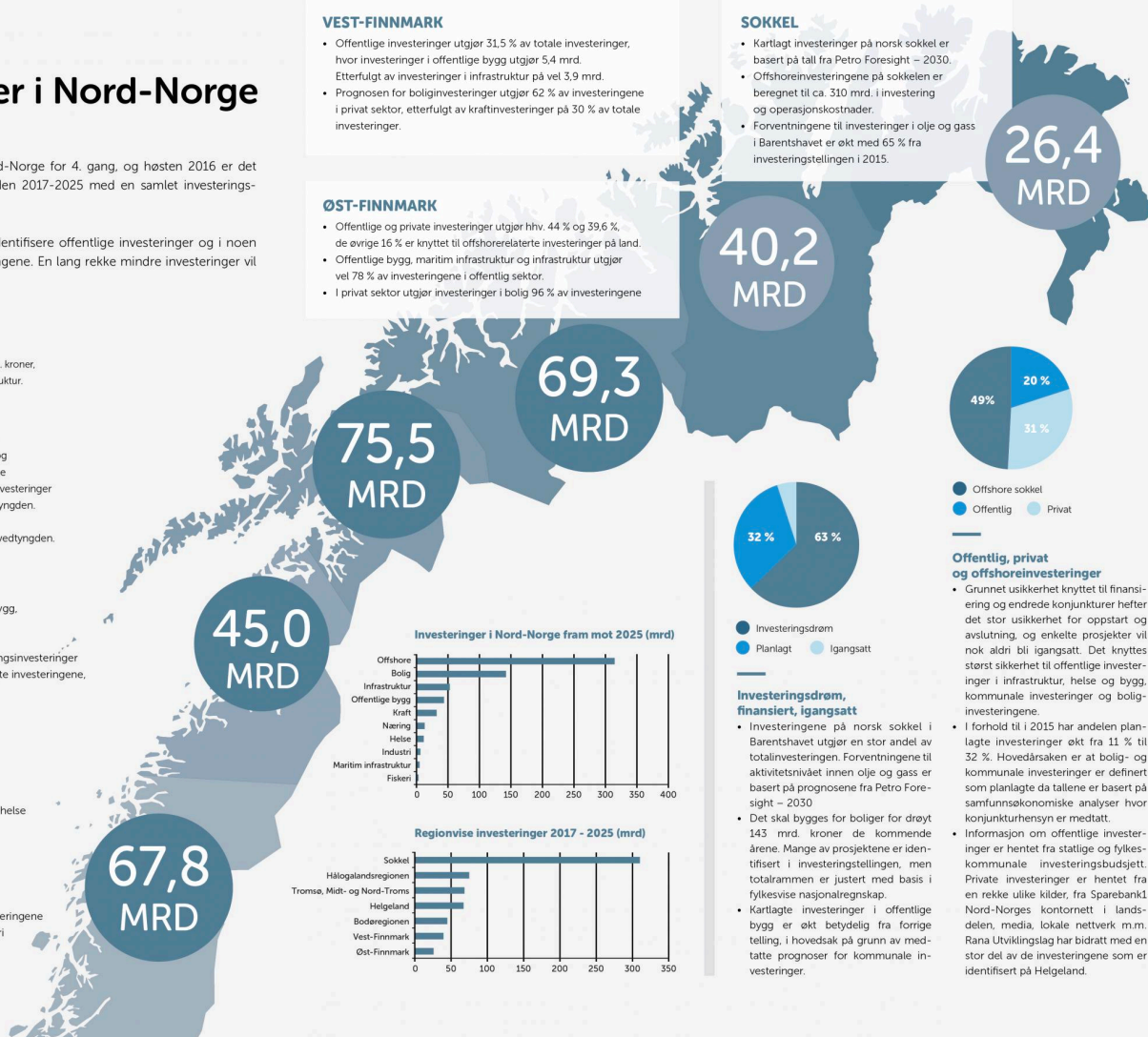
- Offentlige investeringer utgjør 31,5 % av totale investeringer, hvor investeringer i offentlige bygg utgjør 5,4 mrd. Etterfulgt av investeringer i infrastruktur på vel 3,9 mrd.
- Prognosen for boliginvesteringer utgjør 62 % av investeringene i privat sektor, etterfulgt av kraftinvesteringer på 30 % av totale investeringer.

ØST-FINNMARK

- Offentlige og private investeringer utgjør hhv. 44 % og 39,6 %, de øvrige 16 % er knyttet til offshorerelaterte investeringer på land.
- Offentlige bygg, maritim infrastruktur og infrastruktur utgjør vel 78 % av investeringene i offentlig sektor.
- I privat sektor utgjør investeringer i bolig 96 % av investeringene

SOKKEL

- Kartlagt investeringer på norsk sokkel er basert på tall fra Petro Foresight – 2030.
- Offshoreinvesteringene på sokkelen er beregnet til ca. 310 mrd. i investering og operasjonskostnader.
- Forventningene til investeringer i olje og gass i Barentshavet er økt med 65 % fra investeringsstillingen i 2015.

Fortsatt høyt trykk på boliginvesteringer

Det er planlagt boliginvesteringer for 142 mrd kroner i Nord-Norge de neste 8 årene. Rundt halvparten er knyttet til renovering, mens den andre halvparten vil komme i nybygg. Dette tilsvarer rundt 2 millioner kvm og 25.000 nye boliger – en liten økning fra rundt 2.500 boligene per år som har vært normalen i Nord-Norge de siste årene. 2/3 av det siste årets påbegynte nybygg, finner man i en av de seks største byene. Her står Tromsø alene for 37 prosent av disse byggeprosjektene.

Veier og nye flyplasser

Infrastrukturinvesteringene som er identifisert i tellingen, er på 53 mrd kroner. 31 av disse milliardene står Statens vegvesen for gjennom tre store prosjekter. Svært mange av investeringene er knyttet til utbedringer av E6 i hele landsdelen. Hålogalandsveien mellom Narvik og Sortland har en investeringsramme på 11 mrd kroner og bybakke Bodø 2,3 mrd kroner. Jernbaneverket skal investere 4,3 mrd i banenettet. Her er dobbeltspor på Ofotbanen det

største prosjektet, priset til 2 mrd kroner. Avinor har fire større prosjekter i landsdelen: Store flyplassutbygginger i Hammerfest, Mo i Rana og Lofoten. I tillegg kommer det ny utenlandsterminal i Tromsø. De tre fylkeskommunene har også investeringsplaner for infrastruktur. Summen er på 4,3 mrd kroner, og skal i hovedsak brukes i fylkesveinettet.

Mange mindre investeringer innenfor fiskeri

Det er kartlagt investeringer for rundt 4,3 mrd kroner i fiskerinæringen i landsdelen. Næringen kjennetegnes også ved mange mindre investeringer både i fartøy og anlegg på land. Det er derfor god grunn til å anta at de samlede investeringene vil bli en del høyere enn de som er funnet gjennom tellingen. Sannsynligvis er det reelle investeringsnivået i denne perioden på nærmere 7-8 mrd kroner. Investeringskartet viser hvordan de kartlagte investeringene fordeler seg på til sammen seks regioner i Nord-Norge.